

Eräs Isonvihan aikainen tarina ja sen tutkiminen

Matti Lehtiö

Isonvihan ajalta on jäänyt elämään monta tarinaa vihollisen tuhotöistä. Kun aikaa tapahtumasta on kulunut pian jo 300-vuotta ja kymmenenkin sukupolvea, nousee mieleen kysymys, ovatko tarinat voineet säilyä muuttumattomina koko tämän pitkän ajan? Entä pystyykö näin vanhoja tapahtumia enää nykypäivänä selvittämään? Jo kirjoituksen alussa on syytä erityisesti korostaa, että kaikki perimätieto on historiantutkijoiden kannalta mielenkiintoista ja tarpeellista aineistoa, minkä vuoksi perimätiedon tallentajia on syytä pitää arvossaan. Perimätiedon uskottavuuden kannalta tärkeää on kuitenkin se, että niiden sisältöä tutkitaan erittäin tarkasti, että osattaisiin erotella tarinaan vuosisatojen saatossa lisätyt ja siihen yhdistetyt eri ainekset.

Nykyisin Ylistaroon kuuluvassa Untamalan kylässä on jäänyt muistoksi yksi tällainen tarina. Sen mukaan ”Napuen taistelun jälkeen kasakkalauma pakotti erään kyröläisen ohjaamaan heidät kyröläisten piilopirtille Vakkilanvuorelle, heidän saatuaan siitä vihiä. Mutta opas veikin Jaurilta tulleen joukkion Lehmäjoen ja Untamalan väliselle tielle viitaten heidät Untamalan suuntaan, säästään näin Vakkilanvuorella piileskelleet kyröläiset. Untamalan tilan isäntä oli juuri seuroja järjestämässä, kun lauma kasakoita ryntäsi pihaan. He pakottivat väen sisälle taloon ja ovet ja ikkunat lukittuaan he sytyttivät talon palamaan väkineen päivineen. Tihutyötä juhlittiin läheisellä mäellä, joka vielä nykyään tunnetaan Ilomäen nimellä. Palavasta talosta pääsi Lammin talon Vappu-niminen tytär pelastautumaan, kätkeytyen kotitilan navettaan kuivikekasan alle”.

Untamalan kylä ja Vakkilanvuori

Tapahtuman tutkimus on syytä aloittaa hahmottamalla lukijalle tapahtumapaikat. Untamalan talo sijaitsi samannimisessä viisitaloisessa Untamalan kylässä, joka puolestaan sijaitsi Lehmäjoen latvavesillä. Lyhin matka Kyrönjoen rannasta Untamalaan oli Topparlan kylästä, jonka pohjoispuolella kylä sijaitsi. Läheisin naapurikylä Untamalalle oli Lehmäjoki, johon se alkuaikoina verotuksessa ja kirkollisissa yhteyksissä luettiin, ja joka sijaitsi Untamalan länsipuolella. Vakkilanvuori sijaitsi vähän matkaa Untamalasta länteen, kylän pohjoispuolella 1,5 km:n etäisyydellä kylästä.

Alueen tieverkosto isonvihan aikana

Varsinaisen tutkimus on syytä aloittaa tutkimalla alueen tieverkostoa isonvihan aikana. Vaikka Untamalan kylä sijaitsi Lehmäjoen latvaosissa, liikenteellisesti se ei ollut eristyksissä. Itse asiassa Untamalan alue muodosti tärkeän liikenteellisen solmukohtan. Alueen paras tie kulki Topparlasta Lehmäjoen kylään, jonka puolivälissä Untamalan kylä sijaitsi. Untamalassa päätiestä erkani kaksi Härmän Kosolaan suuntautuvaa tietä, talvi- ja kesätie. Vakkilanvuori sijaitsi tämän Kosolaan suuntautuvan kesätien varressa. Lehmäjoelta matkaa saattoi taas jatkaa Isonkyrön kirkolle tai Vöyrin Kaurajärvelle ja sieltä edelleen Oravaisiin. Alueen tiestö ei kuitenkaan loppunut vielä tähän, sillä Untamalaan saattoi saapua vielä kahta eri tietä, jotka kummatkin alkoivat Kyrönjoen pohjoisranta myötäilevästä tiestä, Heikkolan kylän kohdalla. Toinen niistä oli talvitie ja toinen kesätie. Kesätie yhtyi Topparlan–Lehmäjoen väliseen tiehen Untamalan kylän itäreunalla ja talvitie kylän länsireunalla, Kamariluoman talon kohdalla. Heikkolan kylän ja Untamalan välisellä tieverkostolla oli perinteisen talonpoikaisliikenteen lisäksi toisessa hyvin merkittävä rooli: sen kautta kulki Orisbergin ja Oravaisten Kimon ruukkien välinen vilkas liikenne. Menomatalla Kimoon kuljetettiin Orisbergin ruukin tuotteita ja paluumatkalla rautavalanteita Kimon ruukin masuunista.

Perimätiedon mukaan kasakat siis saapuivat Untamalan–Lehmäjoen väliselle tielle Jaurinnevan kautta. Napuen taistelun aikaan Jaurinnevalla kulki yksi ainoa liikenneväylä, edellä mainittu Heikkolasta suuntautuva talvitie, joka siis yhtyi Untamala–Lehmäjoki tiehen Untamalan kylän länsireunalla, kuten aikaisemmin myös todettiin. Vakkilanvuorelle ja samalla Untamalaan se oli myös lyhin tie, joten ei ole syytä epäillä, etteikö juuri tämä tie olisi ollut kyseessä.

Tarina on siis ainakin liikenneyhteyksien osalta totta. On kuitenkin varmaa, että venäläiset tiesivät Untamalan kylän olemassaolon, ja toisaalta saapuessaan Topparlan–Lehmäjoen väliselle tielle, he saapuivat Untamalan kylän niitty- ja peltoaukealle, josta oli suora näköyhteys koko kylään. Tarinassa mainittu harhauttaminen ei siis voi tulla kysymykseen eikä tarina näiltä osin ei ole olosuhteiden mukainen. Seuraava mielenkiintoinen kysymys on se, oliko Vakkilanvuorella kyröläisiä paossa isonvihan ensimmäisinä päivinä?

Vakkilanvuori ja sen ympäristö

Vastoin yleistä käsitystä Kyrönmaan asukkaat eivät rakentaneet erityisiä piilopaikkoja vihollisen varalle, siihen ei olisi ollut aikaa. Todellisuudessa nämä piilopirtti- ja pakosaunanimitystä kantavat takamaalla sijaitsevat asuinpaikat olivat olemassa jo aikojen takaa, ne oli rakennettu suoniittyjen rehunkorjaajille, metsästäjille ja tervanpolttajille. Myöhemmin osaa näistä alettiin kutsua kytötupa-nimellä. Niiden nimitys vain muuttui niiden saadessa uuden käyttömuodon, piilopaikan vihollista pakenevalle siviiliväestölle. Olisiko sitten Vakkilanvuorella saattanut olla jonkinlainen yöpymispaikka aikoinaan?

Paikannimi Vakkilanvuori kertoo meille alueen olleen Vakkilan talon nautinta-alue, ja siten tärkeä Vakkilan talon väelle. Itse vuorella tuskin oli mitään sellaista, jonka perusteella Vakkilan asukkaat olisivat katsoneet välttämättömäksi ”kuuluttaa” nautintaansa alueella, ellei Vakkilan talonväellä sitten ollut yksinoikeus myllykivien hakkaamiseen, joita alueella tiedetään valmistetun. Nimenantoon täytyy olla jokin toinen järkeenkäypä syy. Tämä syy löytyy todennäköisesti vuorta ympäröivistä suoniityistä, joita näytetään hyödynnetyn jo isoavihaa aikaisemmin. Vakkilan talo todennäköisesti oli jossakin asutuksen vaiheessa nauttinut Vakkilanvuoren pohjois- ja lounaispuolella sijainneita suoniittyjä. Kun Vakkilan talo sijaitsi Kyrönjoen etelärannalla Napuen kylässä, täytyi näille niittyalueille lähteä ns. viikkokuntaan, eli paikalla oli yövyttävä usea yö perätysten. On siis jokseenkin varmaa, että vuorella on sijainnut rehunkerääjien yöpymispaikka. Vakkilanvuoren lounaispuolella sijaitseva ja jo aikaisemmin mainittu suo on nimeltään mielenkiintoinen: Lymylänneva. Paikannimi on todennäköisesti myöhäissyntyinen ja selkeä todiste Vakkilanvuorella olleista pakolaisista. Suon nimi Lymylänneva lienee syrjäyttänyt paikan alkuperäisen nimen, kun paikka sai uuden merkityksen. Tarinan tämä osa on siis totta.

Tässä yhteydessä kannattaa mainita toinen untamalaisten perimätieto, jonka mukaan Untamalan kyläläiset olivat piilossa venäläisiä kylänsä eteläpuolella sijaitsevalla Lammasvuorella. Myös tämä perimätieto näyttää pitävän paikkansa. Lammasvuoren eteläosassa sijaitsee Pakosaari-niminen paikka ja toiseksi vuoren etelä-länsiosissa oli rehunkeräykseen sopivia suoniittyjä. Löytyykö sitten isonvihan aikana muistiinmerkityistä tiedoista mitään viitteitä Untamalassa tapahtuneista väkivallanteoista ja erityisesti Untamalan taloon liittyvää?

Väkivallanteot Untamalan kylässä

Ylistaron ja Isonkyrön osalta siviiliväestöön suuntautuneet julmuudet on muistiinmerkitty tapahtuma-aikana suhteellisen kattavasti Ylistaron lukkarin Antti Ollinpojan toimesta. Näissä selvityksissä ei löydy Untamalan taloon viittaavaa, olletikin kun tapahtuma olisi ollut traagisuudessaan ilmeisesti synkin yksittäinen tapahtuma alueellamme. Lukkari Antti Ollinpojan muistiinpanojen mukaan kuitenkin jo päivä taistelun jälkeen 16. helmikuuta venäläiset saapuivat Untamalaan surmaten kylän Raution talon portaille ylistarolaisen emännän polttaen talon sen jälkeen ruumiineen. Edelleen venäläiset tapoivat samana päivänä kaksi ylistarolaista isäntää Untamalan metsällä. Lukkari Antti Ollinpojan tieto siis varmistaa venäläisten todella riehuneen ja murhanneen ihmisiä Untamalassa, mutta eri talossa. 16. helmikuuta on myös reaalisesti ensimmäinen mahdollinen päivä, jolloin venäläiset ehtivät lähteä laajemmin tuhoamaan Kyrönmaata. Edellä esitetty päätelmä ei kuitenkaan sulje pois Untamalan talon hävittämistä, jota lukkari Antti ei kirjannut ylös, koska talonhävittäminen oli yleistä. Jäljempänä tulemme lisäksi huomaamaan, että talon tuhopolttoli enemmän kuin todennäköinen tapahtuma. Miten sitten Untamalan talonväen kävi isonvihan aikana?

Untamalan talonväen kohtalot isonvihan aikana

Napuen taistelun alla Untamalan taloa isännöi suhteellisen nuori pariskunta, Martti ja Maria. Vuodelta 1724 peräisin olevan tiedon mukaan (Isonkyrön käräjät 4.2.1724, s. 124–125) Martin kerrotaan olevan vainajana, sitä vastoin hänen vaimonsa mainitaan elossa olevana. Pariskunnalla tiedetään olevan lisäksi ainakin yksi elossa oleva lapsi myöhemmin 1750-luvulla. Tämän perusteella Untamalan talon asukkaiden kohtalo ei oleellisesti poikkea muiden kyröläisten perheiden kokemuksista.

Lammin Vappu

Isonvihan jälkeen Lammin talossa emännöi Vappu-niminen emäntä, joka oli Napuen taistelun aikaan 11–12-vuotias. Tähän saakka ei ole kuitenkaan vielä pystytty vakuuttavasti osoittamaan, että Lammin isonvihan jälkeisestä isäntäparista nimenomaan Vappu olisi Erkki Lammen tytär. Molempien aviopuolisoiden patronyymi oli nimittäin sama. Vapun ikä kuitenkin mahdollistaa sen, että hän on saattanut kokea perimätiedon mukaisen tapahtuman Napuen taistelun aikaan, venäläisten kerätessä lapsivankijoukkoa.

Iломäki

Perimätiedon mukaan venäläiset ”iloitsivat” hävitystyötään lähistöllä olevalta mäeltä. Kun toisaalta tiedetään Ilojärven olleen Untamalan kylän nuorisoinen suorittu kokoontumispaikka on vaikea arvioida, kumpi seikka aikoinaan paikannimen synnytti. Yleisesti tuntuisi kuitenkin luontevammalta ajatella tällaisen tapahtuman synnyttäneen toisentyylisen paikannimen: Surumäki, Ryssänmäki, jne. Asiaa ei voi kuitenkaan lopullisesti ratkaista ilman paikannimen esiintymisaikaa koskevaa tutkimusta.

Seurat Untamalan talossa

On varmaankin totta, että paikallisilla asukkailla on Napuen taistelun jälkeisessä tilanteessa suuri sielunhätä. Simo Lammin tietojen mukaan Untamalassa oli pietistisiä virtauksia jo 1700-luvun lopussa. Ennen isoavihaa tietoja maallikkojen järjestämisestä hartaustilaisuuksista ei pahemmin löydä, ja toisaalta kirkon tiedetään suhtautuneen erittäin negatiivisesti 1700-luvun loppupuolella maallikkojen itsenäisesti järjestämiin hartaustilaisuuksiin, peläten niiden aiheuttavan harhaoppisuutta.

Yhteenveto

Todennäköinen totuus tarinasta lienee se, että se koostuu useista eri paikoissa ja eri aikaan tapahtuneista tapahtumista, jotka aikojen kuluessa ovat nivoutunut yhteen, loogiseksi kertomukseksi. Tarinan sijoittuminen juuri Untamalan taloon selittyy sillä, että se oli pisimmän aikaa autiona Kyrönmaalla. Itse asiassa Untamalan talon autiokausi oli niin pitkä, että se synnytti talolle rinnakkaisnimen ”Autio”. Talon maita kuitenkin hyödynnettiin kylässä asuvien sukulaisten toimesta tänäkin aikana, ja lopuksi suvun seuraava sukupolvi otti sen hallintaansa aikuistuuksaan. Vaikka tässä tarinan eri osat näyttävätkin tapahtuneen eri paikoissa, on perimätiedolla tärkeä sija historiassa, kuten artikkelin alussa todettiin. Tärkeää on, ettei perimätietoihin tukeuduta ahtaasti, vaana niistä osataan analysoida erilleen niihin sisältyvät historialliset tosiasiat, myöhemmät lisäykset, erillisten tapahtumien yhteensulautuminen ja tapahtumien eriaikaisuudet. Analyysin lopputulos ei sinänsä ole yllättävä: näin on tapahtunut poikkeuksetta kaikille vanhoille tarinoille.